

Hökümetiň emelsizligi sebäpli Soltan Abdylhamyt tas greklere ýesir düşýärdi

Category: Kitapcy, Sözler, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 26 январа, 2025

Hökümetiň emelsizligi sebäpli Soltan Abdylhamyt tas greklere
ýesir düşýärdi HÖKÜMETIŇ EMELSIZLIGI SEBÄPLI SOLTAN ABDYLHAMYT
TAS GREKLERE ÝESIR DÜŞÝÄRDI

*Soltan Abdylhamyt geleňsiz emeldarlar sebäpli tas greklere
ýesir düşýärdi. Soltan Abdylhamyt bilen geçmişe goldanýan
hukuklary we syýasy bähbitleri bolandygy üçin nemesler soltany
sag-salamat Stambula getiripdir*

Soltan Abdylhamyt mejlisiň özüni tagtdan indermek hakyndaky
kararyny eşidende hiç hili garşylyk görkezmändir. Ol köp
wagtdan bari döwlet işlerinden çekilmegiň pikirini edip ýördi.
Özüne bu karar mälim edilende diňe Stambuldan sürgün

edilýändigine gaharlanypdy.

Hökümetden «Çyragan» köşgünde galmak üçin haýyş edipdi, emma hökümet oňa dessine Stambuldan çykmagy buýrupdy.

Soltan Abdylhamydyň Stambuldan gidişi şäheriň gazetlerinde şeýle beýan edilipdi:

«...Abdylhamydyň ikameti (ýaşamaly ýeri) üçin Selanikde Alatini doganlaryň köşgi taýynlanypdy. Bu köşk Selanigiň iň owadan binasydyr.

Abdylhamydyň ýanynda orta ululykda üç çemodan bardy. Ol «Sirkeji» stansiýasynda bir bardak suw içesi gelip, suw getirip berene 30 teňňe eçilipdir. Otly ugramaly wagtyndan bir sagat elli minut geçirip ýola düşüpdür we düýn agşam Selanige baryp ýetipdir. Abdylhamydy Selanige äkiden adam müňbaşy (maýor) Fethi Okýar beý bolup, garamagynda az-owlak esger bolupdyr.

Soltan Abdylhamyt

Selanige pikir edilişi ýaly aňsat barylmandyr. Hem ýol azaby hem ýolagçylyk wagtynda ýaramaz çemeleşmeler öňki soltan Abdylhamydy we garamagyndakylary perişan edipdir.

Baryp düşen öýleri-de gazetde aýdylyşy ýaly däl eken. Çola ýerde ýerleşen jaý eýýäm haraba öwrülip ugran derejede könedi. Şeýle-de gündelik işleri etmek üçin gerekli zatlaryň birem jaýda bolmandyr.

Bu biçärelige sürgüniň jogapkärçiligi tabşyrylan Fethi begiň

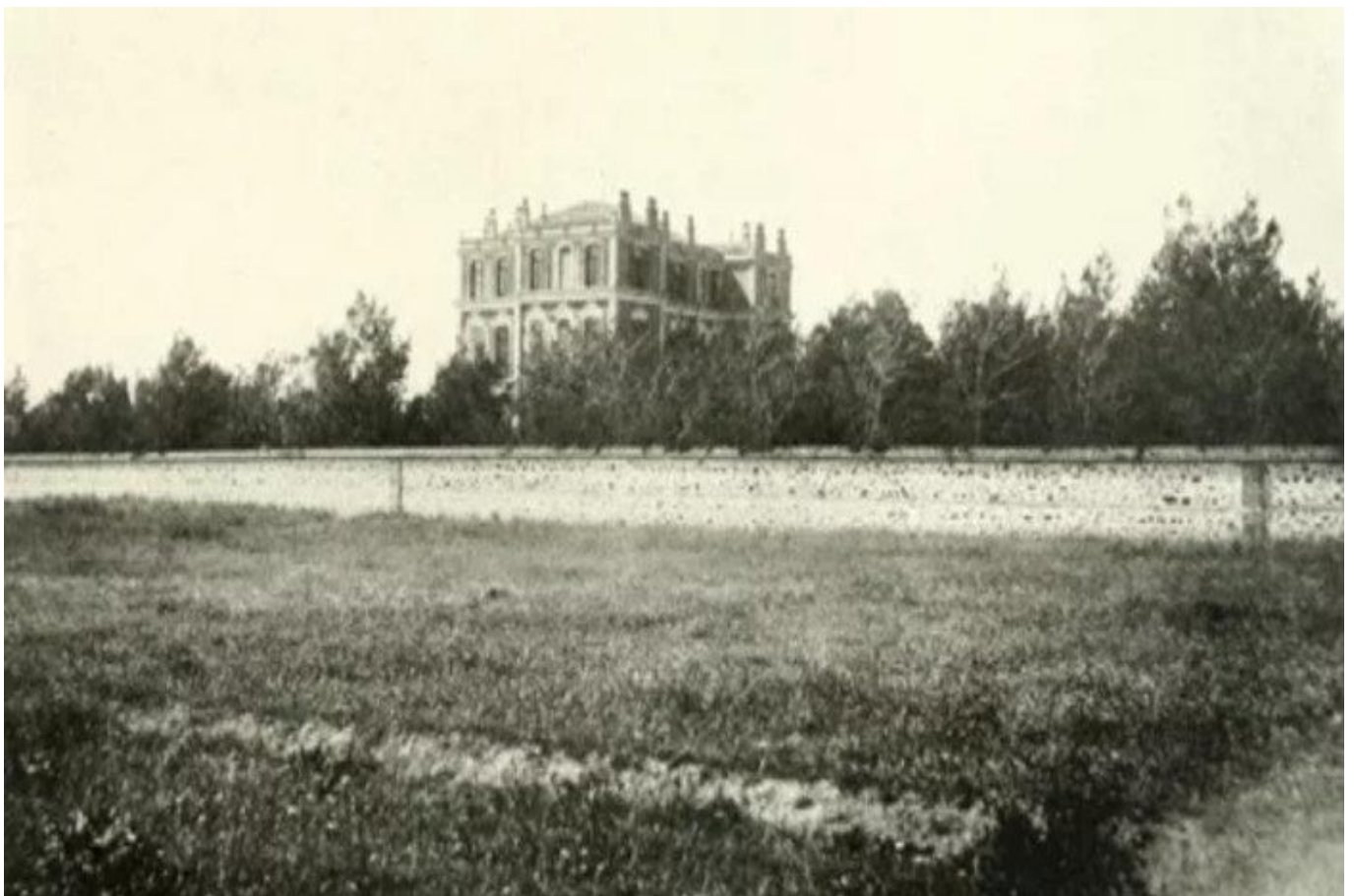
özem dözmändir:

«Fethi beý uklamak üçin otagyna gitjek bolup ýanymyzdan gidende bir diwanyň üstünde süýji uka giden iki ýaşlyja jigimi gördi we çagany ogşady. Onuň «görgüli balajyk» diýendigini we gözünden akan ýaşdan bir damjanyň çaganyň ýüzüne düşendigini gördüm».

(Şadiýe Osmanogly / «Durmuşymyň aýly-süýjili günleri»)

Soltan Abdylhamyda ýatara ýer bolmandygy üçin «Alatini» köşgünde iki kreslony birikdirip, özüne ýatar ýaly ýer ýasanyppy.

Garamagyndakylary bu ýagdaýa gynandyrmazlyk üçin ýylgyrma bilen kreslolarý görkezip, «Ine, ýatara ýerim» diýip, lapykeçligi ýatyşdyrmaga synanyşsa-da, köşkdäki gorkunç günler indi başlaýardy.

Soltan Abdylhamydyň sürgünlikde ýaşan «Alatini» köşgi

• Soltan Abdylhamyda ok atdylar we ogluna kakasyna «eşek» diýdirmäge synanyşdylar

Azatlyk meýilleri tutuş ýurdy wagtlaýyn baýramçylyk howasyna salýan wagtynda Soltan Abdylhamyt «Alatini» köşgünde hemme zatdan mahrum edilen durmuşda ýaşaýardy.

Maşgalasynyň ilkibaşda daşaryk çykmagy gadagandy, Abdylhamyt bolsa günüň belli sagatlarynda eýwanda diňe asmana seredip bilýärdi.

«Alatini» köşgi sürgüninde kiçijik çaga bolan Abid ependi ýazan hatlarynyň birinde bolan gynançly pursatlary şeýle janlandyrýar:

«...»Alatini» köşgüne haçan aýak basanymyz ýadyma düşmeýär. Ejemiň gujagynda uklan ekenim. Soň eşdişime görä meni götermekden ejemiň ýadandygyny bilen ofiser Umumy Howpuzlyk (Emniyet-i Umumiye) müdiri miralaý Galib beý (soň paşa) eken. Ol meni ejemiň gujagyndan alma sypaýyçylygyny edenmiş we meni alanda ejeme «beriş maňa şu ýylan çagasyny!» diýipdir. Özem sözüň doly manysynda gopbamsyraýan žentlmen adam eken bu azatlyk gahrymany!

Muny aýdan Hereket goşunynyň ýaş we ýaňy gulluga başlan ofiserlerinden biri bolsa bagyşlardymam, emma bu adam şonda miralaý (albaý, polkownik) we azyndan kyrk ýaş çemesi bar eken.

Şol ikiarada Ali Fethi beý (birnäçe ýyl soňyň premýer-ministri Fethi Okýar) «görgüli çagajyk!» diýip meni gujagyna aldy, hatda onuň gözünden bir damja ýaş syrygyp gaýtdy...

...»Alatini» köşgüne ýerleşen başky günlerimizde howlynyň daşyna pessejik demir gözenek aýlanandy. Soň kerpiç haýat örüldi. Garaburuna çykýan köçe şu demir gözenegiň öňünden geçerdi. Men köplenç howla çykardym we gözenekden aslyşyp köçäni synlardym. Muny pederime habar beripdirler. Meni öňlerine salyp atamyň öňüne dikenlerinde erbet käýeldim. «Gaýdyp şol gitmersiň! Gaýdyp şol ýere gitmersiň!» diýip elindäki ýogyn hasasyny batly ýere uruşy häzirem gözümiň öňünde. Gorkuzmak üçin hasasyny diňe ýokaryk galdyryp düşürmek bilen çäklenipdi, hiç ýerime urmandy.

...Goragçy ofiserler örän sylanyşyksyz hereket ederdiler. Bulardan Salim diýlen leýtenant penjireden seredip duran kakama agaçlaryň aňyrsyna bukulyp ok hem atypdy!.. Beýlekiler-

de birgiden edepsizlikler etdiler. Meselem, bir hadysa diýseň gowy ýadymda galypdyr:

...Bir wekilharç Hasan ependi bardy. Haremhananyň bazardan alan zatlary onuň sargydy bilen gelerdi. Olam daşardan getirenlerini zabitleriň (ofiserleriň) öňünde harem agalaryna tabşyrardy, olaram hareme äkiderdiler. ...Bir gün maňa ýaşyl, mawy, sary, reňbe-reň oýunjak hasalary getiripdir. Zabitleriň ýanynda maňa bermelidi. Menem nämüçindir şular ýaly zatlara köp imrinerdim. Howludakak getirilen hasalaryň hemmesi maňa beriljek bolup durlan wagty zabitler bir hokga tapdy oturyberdi: «Git, kakaňa «eşek» diý. Diýmeseň hasalary berjek däl».

Menem bu sözüň gowy däldigini duýýardym. Ýöne hasalary-da alasym gelýärdi. Ahyrsoňy aglaý-aglaý köşge gitdim. Hareme girdim. Hernä öňümden Gülşen kalfa çykaýdy, ol menden «hojaýyn, nämüçin aglaýaň?» diýip sorady.

Menem bolşy ýaly gürrüň berdim. Olam mebi «Beýle-de bir zat bolarmy? Heý saňa gelişjek zatmy?» diýip, uludan demini aldy. Menem şeýdip kakama o sözi aýtmadhm. Ahrynda hasalar ýene elime geçdi.

Megerem zabitler edenlerine utanyp hasalary beren bolmaly. Gynansak-da, zabitlerden haýsysynyň şeýdendigi anyk ýadyma düşmeýär.

...»Alatini» köşgüniň howlusynda togalak, gülli depejik bardy. Ofiserler bu depäniň töweregine güller bilen «Azatlyk, adakat, deňlik, doganlyk» diýip ýazypdylar. Okap bilsemem bu sözleriň näme many aňladýandygyny bilemokdym. Köşgüň penjirelerjnden depäniň diňe bir tarapy görülýärdi...

Kakam ol ýerde näme ýazylandygyny bilesi gelip meni çagyrdy. «Oglum, git seredip görsene, ol ýerde näme ýazypdyrlar» diýdi. Gitdim, okap gaýdyp geldim, aýtdym. Ol diňe «Bä-ä-ä!..» diýdi, başga hiç zat diýmedi. Ittihatçy ofiserler «Azatlyk, adalat, deňlik, doganlyk» sözlerini ýere ýazmak bilen hemme işi çözendiris öydýärdiler.

...Haklaryny iýmezlik üçin şuny-da aýdaýyn: Pederime garşy şeýlekin edepsizlikleri edenler meniň gowy okamagymy islediler, içinden käbirlerune meni okatmagy tabşyrdylar.

Ilkinji mugallymym Nazim beý atly bir ýüzbaşydy (kapitan). Ol meni alty-ýedi okadandan soň başga ýere buýrugy çykyp gitmeli boldy. Ondan soň respublika döwründe Siirt şäheriniň deputatlygyny eden we «Milliyet» gazetini çykardan Mahmut beý (Soýdan) mugallymlyk etdi».

• Ahlaksyz zabitler Soltan Abdylhamydyň gyzlarynyň namysyna göz dikýär

Soltan Abdylhamydy iň köp alada goýan zatlarynyň başynda durmuşa çykarybermeli bolan gyzlarynyň ýagdaýy bardy. Bu ýagdaý ony şeýle bir kejikdiripdir welin, Stambula ýazan hatlarynyň birinde köşgüň bu ýagdaý bilen gyzyklanmagyny haýyş edipdir.

Soltan Abdylhamydyň bu boýunça darykýandygyny gowy bilýän zabitler gözastynda saklanýan soltanyň gyzlaryna juda ahlaksyz teklip etdiler:

«Harem agalaryndan birini zabitler ýanyna çagyryp, maña şu habary ýollapdyr:

«Bu gije otaglarynyň astyna gaz ýerleşdirdim. Sesýeterde duran «Musudiýe» bronemaşyny köşgi bombalamakçy. Kakalary we köşk asmana uçurylar. Gyzlar entek ýaş, olara nebsimiz agyrýar. Gije ýarymdan soň doganlary bilen bile biziň ýatýan otagymyza gelsinler. Biz olary gorarys».

Munuň nähili hapa we aýylganç pygyladygyna düşünmek üçin ullakan akyl gerek däl. Biçäre harem agasy muny çyndyr öýdüp, kakamyň başyna injek betbagtçylykdan erbet gaýgylanmaga başlapdy».

(Şadiýe Osmanogly / «Durmuşymyň ajyly-süýjili günleri»)

- **Sähel haýal-ýagallyga ýol berlende soltan ýesir düşmelidi**

Soltan Abdylhamyt sürgünlikde ýaşan wagtynda tutuş Rumeliniň elden giderilmegine sebäp bolan uruşlar turdy.

Hökümet soltany Stambula getirmek üçin halas ediş operasiýasyny taýýarlady. Edil şol wagtam hökümet çalyşdy welin, meýilnama-da goýbolsun edildi.

Duşman şäheri çar ýandan gabawa aldy. Stambuldaky hökümet ýolbaşçylary alada galdylar we Germaniýa imperiýasyndan Soltan Abdylhamydy halas etmek üçin kömek sorady.

Nemesler bu teklibi kabul etdi, ýöne bu gezek soltany Germaniýa äkidip, ol ýerde «Ittihat we Terakki» jemgyýetinin garşysyna oppozisiýany taýýarlamagy bu gezek başga bir aladany döretdi.

Žurnalist Süleýman Tewfik şol günlerdäki haosy şeýle gürrüň berýär:

«Selanik asudalaşansoň ol ýerde «Alatini» köşgünde oturan Abdylhamydyň ýaranlaryň eline geçmegi, şol sebäpdenem döwlet üçin uly kynçylyklaryň döreme ähtimallygyny göz önüne tutan hökümet bilen partiýalar ony Stambula getirmegi makul

bildiler. Emma nädip we haýsy ýoldan getirmeli? Selanik-Dedeagaç demirýoly bolgarylaryň elinde bolandygy üçin bu ýoldan gitmegiň pikiri etmegem dürs däldi.

Italýanlaryň golastyndaky «On iki adadan» başga ähli adalarymyzy basyp alan grekleriň flotiliýasy bilen Ortaýer deňzinde selpäp ýörendikleri üçin deňiziň üsti bilenem getirip boljak däldi. Şol wagt hökümetiň, has dogrusy ittihatçy jemgyýetiň ýadyna nemes ilçihanasyna ýüz tutmak düşdi.

Abdylhamydyň ýakyn dosty we ülpedi bolan kaýzer Wilgelmiň ony ýesirlik howpuna düşmekden halas etjekdigi şübhesizdi. Germaniýanyň Stambuldaky ilçihanasyna giden delegasiýa Abdylhamydyň paýtagta getirilmegi üçin kömek sorady.

Ilçihana telegramma arkaly Berlinden rugsat sorandan we razylyk alandan soň ilçihananyň garamagyndaky «Loreley» gämisini herekete geçirendigini mälim etdi. Çünki nemes baýdagyny göterýän gäminiň grek garakçylary tarapyndan durzulyp, döküş geçirmäge milt etmejekleri bellidi.

Abdylhamydy getirmek üçin hökümet we ittihatçy jemgyýet tarapyndan bellenen üç işgär bilen nemes konsuly Selanige gidip Abdylhamydy aldylar we Stambula getirdiler. Gämi «Beýlerbeýi» köşgüniň önünde durup, çagalary we maşgalasy bilen birlikde Abdylhamyt düşürildi. Öňki patyşa indi şu köşkde bolmalydy.

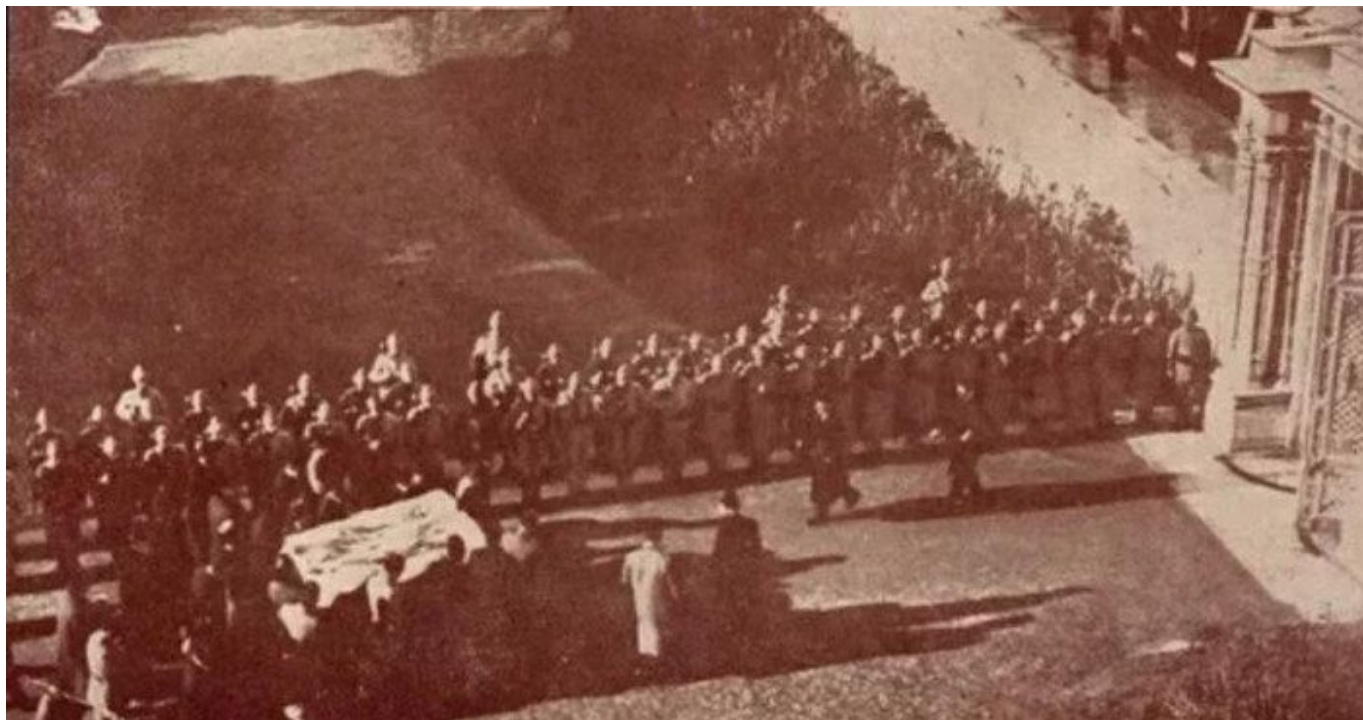
«Loreley» gämisi gaýdyp gelýänçä ittihatçy jemgyýetiň önbaşçylary uly gaýgyda boldy. Çünki gämä grekler çozmagynyň aladasyndan beter Abdylmaydy alyp Germaniýa gidilmeginden gorkulýardy. Şeýle zatlaryň bolup geçendigini Stambulyň ýönekeý halky Abdylhamyt gelip köşkde ykjam gorah astyna alynandan soň bilip galdy».

(Süleýman Tewfik Özzorlyogly «Ikinji meşrutýetden respublika çenli elli ýyllyk ýatlamalarym)

[i]»Beýlerbeyi» köşgi

Osmanly döwletini otuz üç ýyllap dolandyran we eden işleri bilen biziň günlerimiziňem syýasy çekişmeleriniň obýekti bolup bilýän Soltan Abdylhamyt emelsiz ýolbaşçylar sebäpli tas greklere ýesir düşýärdi. Soltan Abdylhamyt bilen geçmişe goldanýan hukuklary we syýasy bähbitleri bolandygy üçin nemesler soltany sag-salamat Stambula getiripdir.

Soltan Abdylhamydyň jynazasy

Mehmet MAZLUM ÇELIK.

@MMazlumcel

celikmehmedmazlum@gmail.com

Çarşenbe, 25.05.2022 ý. Taryhy makalalar